

Michel Foucault

Michel Foucault ([Poitiers](#), [15 oktober 1926](#) - [Parijs](#), [25 juni 1984](#)) was een [Frans filosoof](#), bekend vanwege zijn [politiek activisme](#) in de jaren 70 en 80 en zijn analyses in de [politieke filosofie](#) via begrippen als [disciplinemaatschappij](#), [biopolitiek](#) en [biomacht](#). Men plaatst hem in de [continentale filosofie](#), het [structuralisme](#) en [poststructuralisme](#), hoewel hij de termen niet met zichzelf associeerde. Foucaults colleges trokken overvolle zalen. Hij zou dit doen tot hij in 1984 aan een [aids](#)-gerelateerde ziekte overleed.

Inhoud

- 1 Oeuvre
- 2 Levensloop
  - 2.1 Vroege jaren
  - 2.2 Latere jaren
  - 2.3 Nalatenschap
- 3 Filosofie
  - 3.1 Archeologie van de menswetenschappen

Michel Foucault	
	
Persoonsgegevens	
Naam	Paul-Michel Foucault
Geboren	Poitiers , 15 oktober 1926
Overleden	Parijs , 25 juni 1984
Land	 Frankrijk
Oriënterende gegevens	
Discipline	Filosofie
Domein	Continentale filosofie
Tijdperk	Hedendaagse filosofie
Stroming	Structuralisme , poststructuralisme

- 3.2 Machtsgenealogie
- 3.3 Nut van de gevangenis
- 3.4 Biopolitiek
- 3.5 Zorg van het zelf
- 3.6 Bestuurlijkheid
- 3.7 Eenheid in oeuvre
- 4 Inspiratie
- 4.1 Franse epistemologie
- 4.2 Structuralisme
- 4.3 Friedrich Nietzsche
- 4.4 Andere invloeden
- 5 Invloed
- 5.1 Italiaanse filosofen
- 5.2 Menswetenschappen
- 6 Kritiek en debat
- 6.1 Historische inaccuraatheid
- 6.2 Relativisme
- 6.3 Cryptonormatief
- 6.4 Humanisme versus structuralisme
- 7 Bibliografie
- 7.1 Colleges aan Collège de France
- 7.2 Nederlandse vertalingen
- 7.3 Externe links
- 7.4 Literatuur
- 7.5 Voetnoten

Oeuvre

Zijn oeuvre wordt ingedeeld in drie periodes. In de vroege

Belangrijkste ideeën	épistèmè , vertoog , discoursanalyse , disciplinemaatschappij , dispostief , panopticum , biomacht , biopolitiek , bestuurlijkheid , genealogie
Beïnvloed door	Louis Althusser , Gaston Bachelard , Georges Bataille , Maurice Blanchot , Georges Canguilhem , Georges Dumézil , Martin Heidegger , Jean Hyppolite , Immanuel Kant , Sade , Friedrich Nietzsche , Jules Vuillemin
Beïnvloedde	Talal Asad , Giorgio Agamben , Pierre Bourdieu , Judith Butler , Gilles Deleuze , Hubert Dreyfus , Félix Guattari , Ian Hacking , Michael Hardt , Antonio Negri , Paul Rabinow , Edward Saïd
Belangrijkste werken	
1966	Les mots et les choses
1975	Surveiller et punir
1976	Histoire de la sexualité I: La volonté de savoir
	Histoire de la sexualité

periode, tot 1975, richt Foucault zich op het ontstaan van de menswetenschappen en hun onderzoek: de waanzinnige en de patiënt. Foucault onderzoekt conceptuele systemen,

1984

[II: L'usage de plaisirs](#)

Portaal

[Filosofie](#)

[épistémès](#) die waarheid en kennis bepalen. Inspiratie hiervoor vindt hij in de Franse [epistemologie](#), [structuralisme](#) en [Les mots et les choses](#) (1966).

In de periode van 1975 tot 1980 raakt Foucault geïnspireerd door de [genealogische methode](#) van [Friedrich Nietzsche](#) en verschuift zijn focus naar [macht](#). Hij onderzoekt hoe macht aan de oorsprong ligt van de menswetenschappen. In [Surveiller et punir](#) (1975) stelt hij dat in de 18e en 19e eeuw de [soevereine macht](#) naar een [disciplinaire macht](#) overgaat. Eind 18e eeuw ziet hij naast de disciplinaire macht [biomacht](#). Ten slotte komen discipline en biomacht samen in [biopolitiek](#), geïllustreerd in de [seksualiteit](#). Deze overgang beschrijft hij in [Histoire de la sexualité I: La volonté de savoir](#) (1976).

Tussen 1980 en 1984, veranderde Foucault van thema. Hij wil de *Histoire de la sexualité* vervolledigen. In 1984, enkele maanden voor zijn dood, verschenen hierover twee boeken. In plaats van zich te richten op de (anonieme) macht die het denken over seksualiteit bepaalt, focust hij op hoe individuen hun leven vorm geven. Foucault noemt dit [subjectivering](#). In plaats van de 18e en 19e eeuw te bespreken, beschrijft hij hoe de Oude Grieken en Romeinen een bestaans[aesthetica](#) uitbouwden.

Levensloop

Vroege jaren

Paul-Michel Foucault werd geboren op 15 oktober 1926 in [Poitiers](#), als het tweede kind in een welgesteld gezin uit de [hogere middenklasse](#). Hij werd genoemd naar zijn vader, dr. Paul Foucault, zoals de familietraditie het wilde. Door zijn moeder kwam er 'Michel' achter. Als kind werd hij 'Paul' genoemd, terwijl hij de naam 'Michel' prefereerde. Zijn vader (1893-1959), geboren in [Fontainebleau](#), was chirurg. Hij verhuisde naar Poitiers, waar hij zijn praktijk opstartte en met Anne Malapert trouwde. Zij was de dochter van de welgestelde chirurg Prosper Malapert. Die leidde een privépraktijk en doceerde [anatomie](#) aan de [Universiteit van Poitiers](#). Paul Foucault nam de praktijk van zijn schoonvader over, terwijl zijn vrouw zich bezighield met hun 19e-eeuwse huis, *Le Piroir*, in [Vendevre-du-Poitou](#). Ze kregen drie kinderen, een meisje Francine en twee jongens, Paul-Michel en Denys. Hoewel de familie niet strenggelovig was, werden de kinderen [rooms-katholiek](#) opgevoed en bezochten ze regelmatig de mis. Michel was een tijd [misdienaar](#). Later vertelde Foucault weinig over zijn kindertijd. Hij beschreef zichzelf als een 'jeugddelinquent' en stelde zijn vader voor als een 'bullebak' met de gewoonte hem streng te straffen. In 1943 behaalde hij zijn [baccalauréat](#).

Vervolgens keerde hij terug naar het Lycée Henry-IV om er een jaar geschiedenis en filosofie te studeren, met hulp van de filosoof en privéleraar Louis Girard. De studie was bedoeld als voorbereiding op de [École normale supérieure](#) (ENS), de elite-universiteit in Parijs. Hij scoorde slecht op de schriftelijke test en werd 101e, terwijl de eerste honderd werden toegelaten voor het mondelinge deel. Zijn vader wilde dat Michel in zijn voetsporen trad en geneeskunde zou studeren, maar Michel weigerde. In 1945 ging Foucault naar Parijs waar hij zich inschreef voor het Lycée Henri-IV, een prestigieuze school in het secundair onderwijs. Hier kreeg hij les van [Jean Hyppolite](#), een [existentialist](#) en een [Hegel](#)-expert, die het

existentialisme wilde verenigen met de [dialectische theorieën](#) van Hegel en [Marx](#). Hyppolite beïnvloedde Foucault met zijn mening dat filosofie het beste via de geschiedenis bestudeerd kon worden. Doordat hij bij Hyppolite uitblonk, werd hij alsnog toegelaten aan de ENS.

Latere jaren

Tijdens zijn studie aan de ENS worstelde hij met zijn [homoseksuele geaardheid](#) en had hij [zelfmoordneigingen](#). Hij was korte tijd lid van de [communistische partij](#). Begin jaren 50 studeerde hij af in de filosofie en in de psychologie. Zijn interesse ging naar de [psychopathologie](#). In die lijn lag zijn proefschrift, waarop hij (onder begeleiding van [Georges Canguilhem](#)) in 1961 promoveerde:

Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge classique ([Geschiedenis van de waanzin in de klassieke tijd](#)). Daarmee verwierf hij geen bekendheid. Dat veranderde in 1966 toen zijn boek [Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines](#) uitkwam. Deze publicatie vestigde zijn reputatie. Na de opstanden van [mei 1968](#), die Foucault niet meemaakte omdat hij in [Tunis](#) gasthoogleraar was, keerde hij zich af van het [marxisme](#). De [Franse Communistische Partij](#), die de opstand niet steunde, was in zijn ogen een [disciplinair instituut](#) van de gevestigde orde. De tweedeling tussen [arbeidersklasse](#) en [kapitaal](#), die in de marxistische traditie centraal staat, maakte in Foucaults werk plaats voor een '[microkosmos](#)' van strijd: de arbeidersstrijd, het feminisme, de homo-emancipatie en

Foucaults populariteit werd groter toen hij in 1970 werd voorgedragen voor het befaamde [Collège de France](#), waar hij de leerstoel 'Geschiedenis van denksystemen' bekleedde.

andere gemarginaliseerde groepen.^[1]

Foucault ondertekende in 1977 samen met een aantal prominente Franse intellectuelen waaronder [Jean-Paul Sartre](#), [Jacques Derrida](#), [Simone de Beauvoir](#), e.a. een petitie gericht aan het Franse parlement die opriep tot het decriminaliseren van alle consensuele seksuele betrekkingen met minderjarigen onder de Franse minimumleeftijd van 15.^{[2][3]}

In de jaren '80 was Foucault gastdocent aan de University of California, Berkeley, UCLA, de University of Vermont en aan de New York University. Het succes van zijn lezingen en groeiende faam binnen intellectuele kringen werd genoteerd door Time Magazine. Foucault, een adept van [De Sade](#), frequenteerde in San Francisco sado-masochistische saunasalons en zong in interviews de lof van het sado-masochisme, dat hij omschreef als "de echte creatie van nieuwe mogelijkheden tot genot." Hij liep het [HIV](#) virus op en stierf op 25 juni 1984 in Parijs aan bloedvergiftiging ten gevolge van AIDS.^{[4] [5]}

Kort na zijn dood richtte Foucault's partner Daniel Defert de eerste nationale HIV/AIDS organisatie in Frankrijk op, genaamd AIDES, een woordspeling op het Franse woord voor hulp, *aide*, en de naam van de aandoening.^[6]

Nalatenschap

Na Foucaults dood kwam de vraag over zijn nalatenschap. Foucault eiste dat zijn ongepubliceerde geschriften niet postuum mochten verschijnen. Dit verzoek werd geëerbiedigd, met dien verstande dat er alleen lezingen verschenen waarvoor Foucault toestemming gaf.

Filosofie

Foucaults werk kent drie periodes en drie kernbegrippen: [waarheid](#) (jaren 60), [macht](#) (jaren 70) en [lust](#) en [het Zelf](#) (jaren 80). Dit wil niet zeggen dat er geen overlappingsen zijn. Hierdoor ontstond de discussie over de eenheid van het oeuvre versus de breuken erin.

Archeologie van de menswetenschappen

Zijn eerste werk was *Maladie mentale et personnalité* (1954), waarin de latere thematieken duidelijk zijn: de geneeskunde, psychiatrie en waanzin. In de oorspronkelijke versie leunde Foucault aan bij de [psychoanalyse](#) van [Sigmund Freud](#) en de [fenomenologische](#) en [existentiële Daseinsanalyse](#) van [Martin Heidegger](#) en [Ludwig Binswanger](#). In een heruitgave van 1962 komt hij op zijn stappen terug: vanuit historisch oogpunt is 'waanzin' een [sociale constructie](#). Hij werkte het uit in [Histoire de la folie à l'âge classique: Folie et déraison](#) (1961).

Histoire de la folie onderzoekt de 'waanzin' sinds de [Renaissance](#). Zijn opzet is een kritiek op de psychologie en psychiatrie en de wijze waarop de disciplines naar hun geschiedenis kijken. Ze beschrijven hun ontstaan samenhangend met het 'ontdekken' van hun onderzoeksobject: de 'mentale ziekte' (*maladie mentale*) en een steeds 'humanere' omgang met de patiënt. De mentaal zieke wordt als iets dat eeuwig bestond en in de moderne tijd ontdekt wordt. Foucault stelt daarentegen dat 'waanzin' niet vaststaat, maar bepaald is door de historische periode. Hij ziet drie fases:

Koud Vierkant - Installatie door de kunstenaar *Tom Fecht* van straatstenen met de namen van beroemde [aids](#)-slachtoffers bij de ingang van de *Kunst- en Tentoonstellingshal van de Duitse Bondsrepubliek* te [Bonn](#).

1. *De Renaissance* stelt waanzinnigen in de kunst voor als bezitters van een specifieke vorm van wijsheid, namelijk kennis van de grenzen van onze wereld. In de literatuur toonden zij de grens wat mensen zijn en wat ze pretendeerden te zijn. Voorbeelden zijn [Het narrenschip](#) (ca. 1494) van [Jheronimus Bosch](#) of [Erasmus' Lof der Zotheid](#) (1511). Midden 17e eeuw verschuift de omgang met gekken.
2. *De Klassieke Periode* (17e - 18e eeuw): Terwijl vroeger waanzinnigen getolereerd werden in de marge, worden ze nu samen met [prostituees](#), [landlopers](#) en andere randfiguren opgesloten in instellingen. "De Grote Opsluiting" ziet afwijkingen als het resultaat van morele fouten. Prostituees, landlopers en gekken werden gezien als personen die vrijwillig voor hun levensstijl kozen. Binnen deze instellingen ontstaat het beeld van waanzin als een reële categorie, die te bestuderen en te genezen is.
3. *De Moderne Tijd* (19e eeuw -) [Panoptica](#) sluiten 'gekken' op en observeren om hen te genezen en de maatschappij te beschermen. Ook de therapie evolueert. Foucault betwist dat deze overgang naar gespecialiseerde instellingen een morele stap vooruit is. Voor hem is de 'verlichte' behandeling van patiënten even wreed als de vroegere behandeling.

Dit boek beïnvloedde de [antipsychiatrie](#), de vraag of mentale ziektes bestaan en hoe waanzin te analyseren is. Foucault wilde met de waanzin in de kunst en de literatuur het uit de vergetelheid halen.^[7] Na een studie over het ontstaan van het ziekenhuis, *Naissance de la clinique* (1963), verscheen een studie over de menswetenschappen [Les mots et les choses](#) (1966; *De woorden en de dingen*). Dit boek stelt de vraag hoe de mens over zichzelf vanaf de [Renaissance](#) denkt. Met zijn 'archeologische' methode groef hij historische denklagen en concludeerde dat...:

- ...de geschiedenis van de kennis zich discontinu ontwikkelt.
- ...de waarheid een tijdelijke constructie is.
- ...de hedendaagse, zelfbewuste mens een uitvinding is van rond 1800, een uitvinding die zal verdwijnen.

Het kernbegrip dat de inzichten verbindt, is dat van [épistémè](#). Volgens Foucault typeert elke periode zo'n *épistémè*, het is een onderliggend gestructureerde epistemologische ruimte als mogelijksvoorwaarde van alle kennis en wetenschap van een periode. De wetenschappen zijn niet te bestuderen vanuit de

Koud Vierkant - De steen ter nagedachtenis aan Michel Foucault.

[ideeëngeschiedenis](#) of met de focus op de ontwikkeling ervan, daarvoor zijn er te weinig verbindingen tussen de 'stadia'. De verbanden moeten gezocht worden tussen de wetenschappen zelf, binnen één *épistémè*:

“	<p>Zo de natuurlijke historie van Tournefort, Linnaeus en Buffon verband houdt met iets anders dan met zichzelf, dan is dat niet met de vergelijkende anatomie van Cuvier of met de evolutieleer van Darwin, maar met de grammaire générale van Bauzée, met de analyse van geld en goederen, zoals die wordt aangetroffen bij Law, bij Véron de Fortbonnais of bij Turgot.^[8]</p>	”
---	--	---

De *épistémè* verandert en de [epistemische breuk](#) verschuift het wereldbeeld (analoog aan de verschuiving van hoe men naar waanzin kijkt). Een eeuwige waarheid, adequaatheid, juistheid van kennis en zekerheid zijn problematisch. Wat als waar verschijnt, hangt af van het *épistémè* en de afspiegeling van de werkelijkheid. Foucault beschrijft in *Les mots et les choses* de opeenvolging van de *épistémès* en het ontstaan van de menswetenschappen. Die

duiken in de 18e en 19e eeuw op in de épistémè van de moderne mens, een 'autonoom subject'. De onafhankelijkheid van de mens (los van [theologie](#) of traditie) maakt hem tot een (studie)object voor de menswetenschappen. Foucault wijst op de tendens waarbij het [structuralisme](#) deze autonomie van de mens in vraag stelt en van de mens een anoniem 'men' maakt, passend in het 'systeem' en de maatschappelijke 'structuren'. Het is een voorspelling van een nieuw épistémè waarin de mens als categorie verdwijnt:

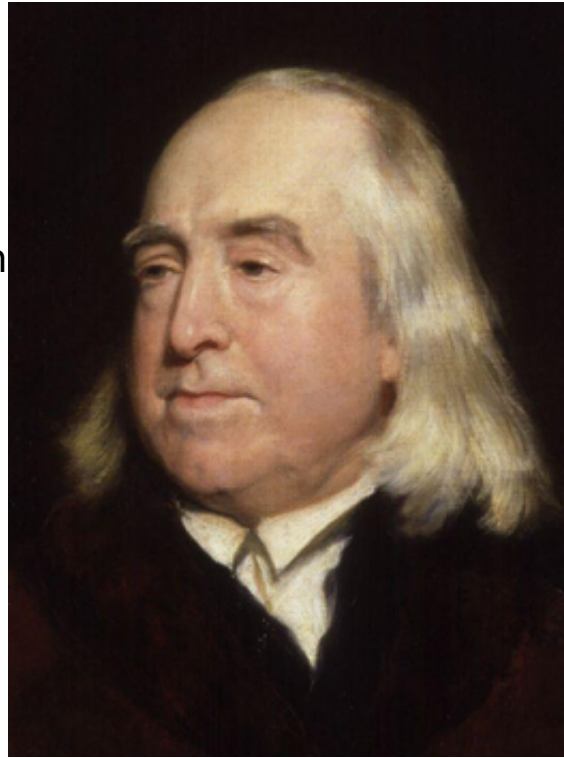
“ De mens is een uitvinding waarvan de archeologie van ons denken gemakkelijk de jonge datum kan aantonen. En misschien ook het naderende einde. Als die dispositie, die indeling van het weten, mocht komen te verdwijnen zoals zij ook eens verschenen is, als zij door de een of andere gebeurtenis waarvan wij op zijn hoogst de mogelijkheid kunnen voorvoelen, maar waarvan wij voor het ogenblik vorm en belofte nog niet kennen, omver kwamen te tuimelen zoals bij de overgang van de XVIIde naar de XVIIIde eeuw de grond onder het klassieke denken aan het wankelen raakte, - dan kunnen we wel wedden, dat de mens zou verdwijnen, - zoals een gelaat van het zand, bij de grens der zee.^[9] ”

In [L'archeologie du savoir](#) (1969) gaat Foucault in op de kritieken op dit boek en focust hij op zijn archeologische methode. Zo bevat het boek verscheidene kritieken op andere [historiografische methoden](#), zoals de [ideeëngeschiedenis](#), de methode van de [Annales-school](#) en Foucaults leermeesters zoals [Gaston Bachelard](#) en [Louis Althusser](#).^[10]

Machtsgenealogie

In [Surveiller et punir](#) (1975) stelt Foucault vast dat er de laatste eeuwen een overgang plaatsvond van [soevereine macht](#) naar [disciplinerende macht](#). Onder soevereine macht verstaat hij die van de [absolute vorsten](#), macht bestaande uit (af)nemen (belastingen)

en opeisen (als de soeverein in gevaar is: een publieke executie of een offer voor het vaderland bij een oorlog). Macht is zichtbaar en toont zich in haar glorie bij een kroning, een intocht of een executie. De onderdanen zijn onzichtbaar, ze worden niet vermeld in de [kronieken](#) en hun leven is geen prioriteit. Vanaf de 17e eeuw ontstaat de [discipline](#). De rollen worden omgedraaid. In de disciplinemaatschappij is de macht onzichtbaar. De staat verzamelt data over de bevolking en executies gebeuren achter gesloten deuren terwijl het slachtoffer centraal staat. De lichamen van de onderdanen zijn machines: productief en te sturen. Foucault illustreert dit met het principe van het [panopticum](#), een term bedacht door [Jeremy Bentham](#). In zijn boek toont Foucault hoe de beheersingstechnologie zich meester maakt van de westerse maatschappij. Het panopticon hoort bij een geordende maatschappij, waarin alles zichtbaar is en waarin mensen gevormd en gesocialiseerd worden. Volgens Bentham is het panopticum 'een erg nuttig instrument voor regeerders', een middel 'om alles wat met een zeker aantal mensen samenhangt, hun totale levensomstandigheden, te kennen en te beheersen'. De principes van het panopticon zijn:

[Jeremy Bentham](#) stelde in 1791 een architectuur voor waarin er in het midden een centrale toren staat met daarrond de cellen. De ruimte is zo dat de bewaker alle cellen ziet, terwijl de gevangenen nooit zien. De ruimte laat toe om mensen te controleren, disciplineren, bewaken, bestuderen, vergelijken, verbeteren.

1. Individualisering: Elke celbewoner is geïsoleerd, hoort of ziet geen medebewoners. Dit is een tegenstelling met de kerkers

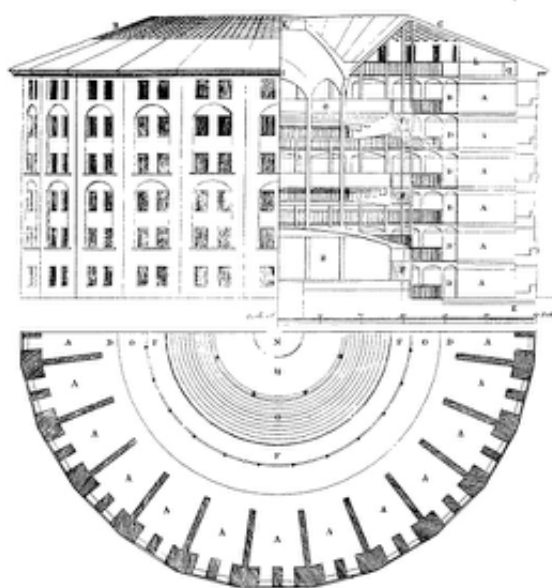
die Goya in die tijd schilderde. Daarin gaat de massa in het halfduister op;

2. Volledige zichtbaarheid van het individu;
3. Dit individu wordt gezien zonder zelf te zien. Hij is object van informatie en wetenschap;
4. De machtsrelatie met de opzichter is asymmetrisch;
5. Opzichters zien de celbewoner, maar zij hem niet, zij vermoeden zijn aanwezigheid;
6. Machtsmaximalisering: het is onnodig dat er permanent een opzichter aanwezig is. Het besef dat men gecontroleerd kan worden is voldoende om rust en orde te verzekeren;

De voordelen zijn legio. Gaat het om...

1. gevangenen dan is er geen gevaar voor ontsnappen of opstootjes;
2. scholieren dan is er geen gevaar voor afkijken of wanorde;
3. arbeiders dan kan sabotage en geklets onder het werk vermeden worden;
4. geesteszieken dan kunnen ze elkaar niet aansteken;
5. zieken dan kunnen ze elkaar niet besmetten.

Zo dringt de macht diep in de maatschappij, terwijl het niet onderdrukkend aanvoelt. Deze 'machtsmachine' maakt deel uit van de 18de-eeuwse disciplinerings die met het kapitalisme opduikt.^[11] Macht en kennis gaan samen. Experimenten kunnen opgezet worden in dit 'laboratorium'. Centraal in de disciplinerings staat de norm.^[12] De disciplinerings en de norm leiden

tot het ontstaan van de [menschwetenschappen](#). Het objectiverings- en individualiseringsproces via de dataregistratie leidde in panoptica tot de geboorte van de [pedagogie](#), de [criminologie](#), de [andragogie](#), de [sociologie](#), de [polemologie](#), de [psychiatrie](#) en [psychologie](#). Het individu dat de wetenschappen beschrijven, meten en vergelijken, valt samen met het individu dat men normaliseert, controleert, corrigeert en dresseert. De moderne mens is resultaat en object van macht én wetenschap die zich hand in hand ontwikkelen.^[13] Wat Foucault benadrukt is dat macht en wetenschap verstrengeld zijn.^[14]

Blauwdruk van een panopticum van de hand van [Jeremy Bentham](#), 1791. Bentham was lyrisch over zijn systeem en wil het uitbreiden naar de materniteit, de crèche, de school, de fabriek, het leger, de gevangenis, de psychiatrie of het ziekenhuis. Die leren de mens een vaste, gestructureerde en [geïnternaliseerde](#) handelwijze aan. Men stelt gedrag spontaan, zonder na te denken. Door dagschema's, lesroosters, belsignalen, dossiers, normeringen, leeftijdsgebonden klasgroepen, testen en evaluaties is men steeds op de hoogte van wat de individuen waar doen.

Nut van de gevangenis

Het netwerk van gevangenis dat zich begin negentiende eeuw over Europa uitbreidt, is niet bedoeld om wetsovertreders te straffen (het officiële doel), maar om normen vast te leggen die misdadigers meten, beheersen en verbeteren (de disciplinering). Van meet af aan was het duidelijk dat de gevangenis de criminaliteit niet deed dalen.^[15] Welke doelen bereikte de gevangenis dan wel? Waarom bleef ze bestaan? Foucault toont de voordelen van de delinquentie voor de heersende groepen:

1. Delinquentie als niet-politiek gerichte misdadigheid was makkelijker te beheersen dan diffuus politiek verzet.
2. Delinquentie motiveert de uitbreiding van de politie, een instituut dat in de negentiende eeuw plots opkomt.
3. Delinquentie moraliseert het proletariaat.

4. Delinquenten beheersen (de voor de burgerij lucratieve) prostitutie, drugs- en wapenhandel.
5. Delinquenten dienen als verklikkers van de politieke activiteiten van de arbeidersbeweging.
6. De gevangenis helpt bij het beheersen, kennen en meten van criminelen.

Het raadselachtige is dat de kritiek de gevangenis niet veranderde. Wetsovertreders worden niet door de gevangenis geëlimineerd, maar onderscheiden en gedistribueerd.

Biopolitiek

In *Histoire de la sexualité I: La volonté de savoir* (1976) en in verscheidene reeksen colleges aan het Collège du France, zoals *Il faut défendre la société* (1975-1976) en *Sécurité, territoire, population* (1977-1978) introduceert Foucault een tweede biomacht: [biopolitiek](#). Terwijl bij discipline het individu het voorwerp is waarop macht wordt uitgeoefend, richt biopolitiek zich op de [bevolking](#). De [statistiek](#) en de [demografie](#) vinden wetmatigheden in gedrag dat op individueel niveau willekeurig lijkt. [Nataliteit](#), [vruchtbaarheid](#) of [mortaliteit](#) kennen op het niveau van een bevolking een duidelijk en beïnvloedbaar patroon.

In beide werken staat een stelling centraal: macht is niet iets dat louter ontkent, onderdrukt of onmogelijk maakt. Macht is juist positief en productief. De disciplinerende macht maakt het crimineel [subject](#) mogelijk, dat dan dienst kan doen als onderzoeksobject voor de [criminologie](#). In dezelfde lijn hiervan bekritiseert Foucault, in *Histoire de la sexualité*, de 'repressiehypothese': de stelling dat er vandaag de dag machtsmechanismen aan het werk zouden zijn die onze seksuele identiteit, noden en behoeften zou onderdrukken. Een soort preutsheid die ons verbiedt over seks te spreken. Volgens

Foucault is eerder het omgekeerde aan de gang: de macht ontkennt seksualiteit niet, maar produceert juist enorm veel kennis erover. Via de machtsrelaties die spelen bij therapeuten, dokters en [psychoanalytici](#) worden individuen gedwongen de waarheid over hun eigen seksualiteit uit te spreken. Ze moeten zichzelf [subjectiveren](#) als pervers of als homoseksueel.

Foucault was van plan om het eerste deel van *Histoire de la sexualité* te vervolledigen met andere studies die zouden handelen over de (vroeg-)christelijke houding tegenover seksualiteit (*La chair et le corps*), de focus op het seksuele gedrag bij kinderen, zoals [masturbatie](#) vanaf de 19e eeuw (*La croisade des enfants*), de idee van de [hysterische](#) vrouw (*La femme, la mère et l'hystérique*), de perversies (*Les pervers*) en biopolitiek en [racisme](#) (*Populations et races*).

Zorg van het zelf

In zijn laatste fase verandert Foucault. In plaats van te focussen op de moderne verhouding tot seksualiteit en [homoseksualiteit](#), gaat hij terug in de tijd. In de laatste maanden van zijn leven verschijnen twee delen: *L'usage des plaisirs* en *Le souci de soi*. Een vierde deel, *Les aveux de la chair*, was bijna klaar toen Foucault stierf. Omdat Foucault eiste dat er geen postume werken van hem zouden verschijnen, blijft dit ongepubliceerd. In deze werken zoekt Foucault naar waarheids- en machtspraktijken (*assujettissement*). Hij focust op de oude Grieken en de technieken die het individu in staat stellen zich te subjectiveren. Door praktijken zoals [ascese](#), het dagboekschrijven, de matigheid en de [ataraxia](#) bouwden de Grieken een levensstijl uit. Vaak was de rol van een mentor of leraar cruciaal, die toonde de weg. Bij de vroege christenen zijn er gerelateerde praktijken. Bij hen is er zelfonderzoek aanwezig, maar radicaler en anders qua karakter. Eerder dan de objecten waarnaar men

verlangt, worden de verlangens zelf onderzocht. Elk idee wordt bekeken en de bron ervan beoordeeld: ofwel komt hij van het goede, God, of van de Duivel. Dit leidt tot een '[hermeneutiek](#) van het zelf'. Ook radicaliseert de relatie leerling-leraar in de [biecht](#). Het resultaat is een 'pastorale macht', waarin een herder voor zijn kudde en elk apart schaap zorgt.^[16]

In zijn laatste colleges focuste Foucault op de [cynici](#), een Griekse filosofische school, die een vorm van radicale zelfascese predikt. Vaak ontzeggen ze zich luxe, leven ze op straat en lappen ze de zeden aan hun laars. Een begrip is [Parrèsia](#): het vrijmoedig spreken en de waarheid zeggen. Het draait om een handeling, gelijkend op een [taalhandeling](#), waarbij iemand, verzekerd door een levenswandel en achtergrond, gerechtigd is de waarheid over een ander te spreken, al is die hard. Vaak impliceert dit een risico: wie de waarheid tegenover een tiran of heerser spreekt, riskeert het leven.
[17]

Bestuurlijkheid

Een ander begrip van Foucault is dat van '[bestuurlijkheid](#)' (*gouvernementalité*). Het duikt op in zijn colleges aan het [Collège de France](#) van 1977-78 (*Securité, territoire et population*) en wordt uitgewerkt in 1978-79 (*Naissance de la biopolitique*). Met dit begrip schuift Foucault een nieuwe benadering van *de staat* naar voor. De vraag is niet wat is de staat, maar hoe grijpt de staat in op de burger. Foucault benadrukt de intellectuele dimensie van het besturen. Besturen gaat niet enkel over brute macht of geweld, maar om een rationeel beleid dat subjecten aanzet tot zelfbestuur. Zo definieert Foucault macht als "*conduire les conduites*": het sturen van het zelfbestuur van de burgers. De staat stuurt de (gecreëerde) handelingsvrijheid van de burger. [Thomas Lemke](#) ziet drie uitgangspunten voor deze theorie:^[18]

1. De staat is niet onproblematisch maar een heterogene massa instellingen en instituties die door de tijd veranderen.
2. De staat hanteert bestuurstechnologieën die zelfbestuur stimuleert en de relatie tussen individu en staat in kaart brengt.
3. De staat is een resultaat van een strijd tussen belangengroepen (vakbonden, lobbygroepen, partijen...) die haar gebruiken voor hun eigen doelen.

In zijn collegereeks met de (misleidende) titel *Naissance de la biopolitique* werkt Foucault het staatsbegrip uit aan de hand van de [liberale](#) en het [neoliberale](#).^[19] De liberale bestuurders vertrokken van de ideeën dat 1. de [vrije markt](#) onproblematisch is, 2. de staat miniem moet zijn en 3. dat vrije concurrentie tot evenwichten in ieders voordeel leidt. De neoliberale versie verschilt hiervan: 1. de vrije markt wordt bedreigd door sociale, buiten-economische invloeden. 2. de [homo oeconomicus](#) is drager van [menselijk kapitaal](#) en wil dit efficiënt en rationeel investeren. Ook onderwijs, zorg, huwelijk en vriendschap zijn 'markten'. Keuzes gebeuren volgens de opbrengst voor het eigen kapitaal. Deze verschuiving impliceert dat de neoliberale de voorwaarden moet scheppen die dit mogelijk maken, bijvoorbeeld door het [mededingingsrecht](#) te waarborgen, en de sociale invloeden onder controle te houden. Onderwijs en zorg moeten zo georganiseerd zijn zodat het menselijk kapitaal van de burgers optimaal rendeert. Na Foucault ontstond een bredere 'school' van *governmentality studies* met auteurs als [Mitchell Dean](#), [Colin Gordon](#), Thomas Lemke, [Peter Miller](#) en [Nikolas Rose](#) die de neoliberale bestuurlijkheid verder analyseren.

Eenheid in oeuvre

"Ik wil als intellectueel niet de profeet of de moralist spelen. De mensen zijn op politiek en

moreel gebied volwassen geworden. Zij moeten individueel en collectief keuzes maken. Ik vind het belangrijk te zeggen hoe een bepaald regime functioneert en hoe het samengesteld is, en een reeks manipulaties en mystificaties te verhinderen. Maar het zijn de mensen die moeten kiezen."^[20]

Foucault zet zich af tegen auteurs als [Jürgen Habermas](#) die maatschappijkritiek formuleren in naam van 'de' waarheid of 'het' goede. Foucault ziet zich als een intellectueel wiens waarde ligt in het produceren van gereedschapskisten voor lokaal verzet. De individuen moeten zelf beslissen, eerder dan luisteren naar de filosoof die voor hen de waarheid spreekt.

Zo is het mogelijk om zijn oeuvre vanuit een van deze drie pijlers te begrijpen. Vanuit zijn eerste fase, een zoektocht naar de epistemologische voorwaarden van het tot stand komen van waarheid, kan men stellen dat hij in zijn tweede fase de rol van macht in de productie van waarheid onderzoekt, via onder meer de biecht en bekentenis, en in zijn laatste fase zich focust op de wijze waarop het 'ik' of het 'zelf' tot stand komt door waarheid te spreken (*parrèsia*) over zichzelf. Vanuit het perspectief van macht kan men naar de eerste fase kijken als een onderzoek naar de rol van het produceren van kennis en waarheid in de vorming van verschillende machtsstructuren. Ook het 'zelf' wordt grotendeels gevormd door de machtsstructuren waarin de persoon in kwestie zich bevindt. Van het individu wordt een dossier aangemaakt waarin kennis over hem verzamelt wordt en zo komt ook een specifiek begrip van zijn subjectiviteit tot stand: als patiënt, als gevangene, als consument, enzovoort. Ten slotte kan men het ook vanuit het derde perspectief bekijken: de kernvraag is dan hoe mensen gesubjectieerd worden, hoe hun 'zelf' tot stand komt, en welke rol bepaalde kennis- en machtsstructuren hierin spelen. In zijn werk hield Foucault zich dan bezig met de mate

waarin het zelf tot stand komt door zich in te schrijven in *épistémès* of in machtsstructuren.

Ook de secundaire literatuur bevestigt deze eenheid. Een kritische versie vindt men bij [Beatrica Han](#), die stelt dat Foucaults poging om de *épistémè*, het [vertoog](#), de problematiek of het waarheidsspel in kaart te brengen faalt omdat het zich schuldig maakt aan dat wat het aanvalt.^[21] Foucault zou enkel empirisch-waarneembare schema's in kaart brengen, wijzen waarop mensen feitelijk spreken. Het mist echter elke normatieve dimensie: mensen kunnen hoogstens handelen in overeenstemming met die patronen, maar ze *volgen* die regels niet. Een andere visie vindt men dan weer terug bij [Gilles Deleuze](#).^[22] Volgens Deleuze kan men Foucaults hele opzet begrijpen vanuit de relatie tussen de woorden en de dingen, en de rol van macht als onderhandelaar tussen beide. Foucault focust zich op hoe machtsstructuren bepaalde zichtbare dingen aan bepaalde woorden linken. Iemand als Kevin Thompson wijst dan weer op de relevantie van een bepaalde traditie van de Franse filosofie om de opzet van Foucaults oeuvre te begrijpen.^[23] Auteurs zoals [Jean Cavailles](#) en [Georges Canguilhem](#) kunnen geplaatst worden onder een 'filosofie van het concept', tegenover een 'fenomenologie van het subject' zoals men die bij [Edmund Husserl](#) of [Jean-Paul Sartre](#) vindt. Het grote verschil is dat de klassieke fenomenologie vertrekt van atemporele structuren van het bewustzijn of transcendentiaal subject, terwijl deze filosofie van het concept hier een historische dimensie aan toevoegt. De centrale vraag is niet 'wat zijn de structuren van het transcendentiaal subject die ervoor dat de dingen verschijnen aan ons bewustzijn zoals ze verschijnen?', maar 'Hoe evolueren deze transcendentale structuren in de loop van de geschiedenis?'. Foucaults werk staat dus in het teken van een zoektocht naar de transcendentale structuren van een periode en de rol van macht hierbij.

Doch deze unificerende visies kunnen in vraag worden gesteld. Rob Devos stelt dat Foucaults latere kritiek op de regressiehypothese evengoed van toepassing is op zijn eigen vroege werk.^[24] In zijn *Histoire de la folie* ziet hij macht als iets negatiefs en onderdrukkend, terwijl hij in zijn latere werk het begrip macht-weten (*pouvoir-savoir*) hanteert om aan te tonen dat macht constitutief is voor kennis. Tegelijkertijd lijkt Foucault de menswetenschappen te bekritisieren voor hun nauwe band met macht. Zijn vroegere werk lijkt aan deze kritiek te ontsnappen omdat hij zich daar vooral focust op de epistemologische aspecten van de menswetenschappen. Rudi Visser stelt dat zijn vroege archeologische fase de meest consistente periode is, terwijl zijn latere genealogische fases problematischer zijn.^[25]

Inspiratie

De rol van de intellectueel bestaat erin dat hij door de analyses die hij maakt op domeinen waarmee hij vertrouwd is, de vanzelfsprekendheden en postulaten opnieuw in vraag stelt, de gewoontes, de wijzen van doen en denken dooreenschudt, de ingeburgerde vertrouwdheden doet verdwijnen, de maat van de regels en de instellingen opnieuw neemt, en dat hij, vanuit dit herproblematiseren (waar hij zijn specifieke beroep van intellectueel vervult), participeert aan de vorming van een politieke wil (waar hij zijn rol van burger moet spelen).^[26]

Een vraag die de secundaire literatuur over Foucault stelt, is of er sprake is van een eenheid door het oeuvre van Foucault of dat men moet spreken van onverzoenbare breuken. Deze discussie blijkt al uit de klassieke driedeling van zijn oeuvre: eerst waarheid en kennis, dan macht en uiteindelijk subjectiviteit. Foucault zelf herhaalt dat dit geen breuken zijn, maar dat hij hetzelfde vanuit verschillende perspectieven schreef.

Franse epistemologie

Foucaults focus, zeker in zijn vroege werk, op de ontstaansvoorwaarden voor kennisvormen, verraadt de invloed van de Franse [epistemologie](#) en [wetenschapsfilosofie](#).^[27] In tegenstelling tot de Anglosaksische traditie in de wetenschapsfilosofie, focust de Franse op [wetenschapsgeschiedenis](#). Bekende namen hierin zijn [Gaston Bachelard](#), [Jean Cavailles](#), [Georges Canguilhem](#) en [Alexandre Koyré](#). Foucault past in deze traditie door de verwante terminologie zoals '[épistémè](#)' en epistemologische deblokkeringen. Ze lijken geïnspireerd op Bachelards noties van '[epistemologische breuk](#)' (*rupture épistémologique*) en 'epistemologisch obstakel' (*obstacle épistémologique*).^[28]

Canguilhem was promotor van Foucaults proefschrift, *Histoire de la folie*. Het vertoont qua onderwerpen sterke overeenkomsten. Canguilhem bekendste werken handelen over de geneeskunde, ziekte, gezondheid en normaliteit. Canguilhems belangstelling voor de rol van (sociale) normen weerspiegelt zich in Foucaults boeken *L'histoire de la folie* en *Naissance de la clinique*. Foucault bevestigt de verwantschap in zijn voorwoord voor de Engelse vertaling van Canguilhems *Le normal et le pathologique* (1943):

“ Take away Canguilhem and you will no longer understand much about [Althusser](#), Althusserism and a whole series of discussions which have taken place among French Marxists; you will no longer grasp what is specific to sociologists such as [Bourdieu](#), [Castel](#), and [Passeron](#) and what marks them so strongly within sociology; you will miss an entire aspect of the theoretical work done by [psychoanalysts](#), particularly by the followers of [Lacan](#). Further, in the entire discussion of ideas which preceded or followed the [movement of '68](#), it is easy to find the place of those who, from near or from afar, had been trained by Canguilhem.^[29]

”

Structuralisme

Foucaults beroemdheid begon met *Les mots et les choses* in 1966. In die tijd kwam het [structuralisme](#) tot bloei met auteurs als [Louis Althusser](#), [Roland Barthes](#), [Jacques Lacan](#) en [Claude Lévi-Strauss](#). Het structuralisme analyseerde de maatschappij vanuit onderliggende structuren. Het zette zich af tegen het gangbare 'humanisme' en focus op het [subject](#). Het werd gezien als tegenstander en opvolger van het [existentialisme](#) en de [fenomenologie](#). *Les mots et les choses* leek hierin te passen omwille van zijn theoretisch antihumanisme. De samenleving werd geanalyseerd vanuit 'epistèmes', eerder dan uit menselijke intenties en verlangens:

“ Wij hebben de generatie van Sartre zeker ervaren als een moedige generatie, die gepassioneerd was voor het leven, de politiek, de existentie. Maar wij hebben iets anders ontdekt: de passie voor "het systeem". Wat is dit anonieme systeem zonder subject? Wat denkt er? Het "ik" is geëxplodeerd (kijk naar de moderne literatuur). Het is de ontdekking van het "er is" (*il y a*). Er is een men. Wij zijn in zekere zin terug bij het gezichtspunt van de 17e eeuw, met dit verschil dat wij niet de Mens op de plaats van God stellen, maar een anoniem denken, het weten zonder subject, het theoretische zonder identiteit.^[30] ”

Later distantieerde Foucault zich van de 'structuralist'. Het is een eigenschap die vele structuralisten typeert (ook Althusser ontkende dit). Volgens Foucault hebben de structuralisten te weinig inzicht in historische verandering. Het structuralisme is voor Foucault de aankondiging van de dood van de mens.

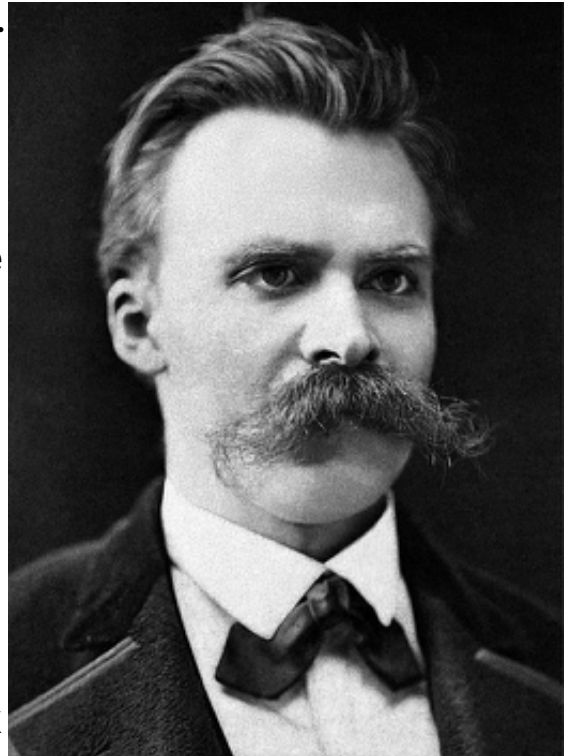
Friedrich Nietzsche

Foucault leerde [Friedrich Nietzsche](#) kennen via [Georges Bataille](#) en [Maurice Blanchot](#). Nietzsches invloed komt er in de 'tweede

periode', als hij zich toelegt op macht. Foucault neemt de methode van de [genealogie](#) over die Nietzsche introduceerde in [Zur Genealogie der Moral](#) (1887) waarbij hij zoekt naar de herkomst van de moraal.^[31] Voor Nietzsche was de moraal iets toevallig, een [ressentiment](#), geen resultante van vooruitgang.

Andere invloeden

Naast deze invloeden speelt het werk van [Immanuel Kant](#) een rol. Foucault schreef zijn kleine thesis over Kants [antropologie](#). Later verwijst hij naar [Was ist Aufklärung?](#) (1784), met een publicatie met dezelfde titel: *Qu'est-ce que les Lumières?* (1984). Foucault plaatst zich in de lijn van Kant door de geschiedenis te schrijven van het heden. "We leven in een tijd van verlichting en niet in een verlichte tijd." Verder zijn er de literaire invloeden van [Maurice Blanchot](#) en [Georges Bataille](#) en de historische studies van [Georges Dumézil](#), waarmee Foucault bevriend was. Ten slotte is er volgens commentatoren, maar door Foucault amper vermelde invloed, het werk van [Martin Heidegger](#). Die is aanwezig in de vroegste werken, zoals *Maladie mentale et personnalité* (1954) en blijft meespelen in zijn latere denken.^[32]

Foucaults interesse in Nietzsche blijkt uit een tekst uit 1971, [Nietzsche, la généalogie, l'histoire](#), waarin hij diens methode analyseert en overneemt in [Surveiller et punir](#) (1975). Hij bespreekt de methode in zijn colleges zoals *Il faut défendre la société* (1975-1976). Nietzsches invloed blijkt uit de ondertitel van Foucaults [Histoire de la sexualité](#) (1976), *La volonté de savoir*. Nietzsche sprak van een "wil tot weten" die nooit los stond van de "wil tot macht". Foucault stelde dat er een verband is tussen macht en weten en spreekt van *pouvoir-savoir*. Ten slotte valt de gedeelde interesse in de disciplinerende van het 'lichaam' op.

Invloed

In Frankrijk had Foucault een invloed op vele filosofen waarmee hij tevens vaak bevriend was, bijvoorbeeld [Louis Althusser](#), [Georges Canguilhem](#), [Gilles Deleuze](#) en [Bernard Stiegler](#). Deleuze en [Felix Guattari](#) hun *L'Anti-Œdipe* (1972) vertoont zo bijvoorbeeld sterke overeenkomsten met de thematiek van Foucault. Foucault schreef tevens het voorwoord op dit werk. De analyse van macht en de hedendaagse maatschappij door Deleuze en Guattari lijkt sterk overeen te komen met die van Foucault, maar een groot verschil is dat Deleuze en Guattari het verbinden met een [ontologie](#). Terwijl Foucault enkel spreken over hoe macht werkt (een analytiek van de macht), zoeken Deleuze en Guattari naar wat macht ook in wezen is. Concreter analyseren ze het aan de hand van de begrippen deterritorialisatie en reterritorialisatie. Het leven is voor Deleuze en Guattari getypeerd door een neiging tot deterritorialisatie: het verwijdert zich steeds van het centrum, van alle hiërarchische structuren. Macht wordt hier opgevat al een reterritorialisatie: het terugbrengen van deze elementen tot een hiërarchische structuur.

Verder is ook een korte tekst van Deleuze beroemd geworden, *Post-scriptum sur les sociétés de contrôle*.^[33] Hierin bouwt Deleuze verder op de analyse van Foucault van de [disciplinemaatschappij](#). Deleuze stelt dat er sinds midden van de 20e eeuw een verschuiving is gebeurd van een disciplinemaatschappij naar een controlemaatschappij. Het model is niet langer de gevangenis, maar het bedrijf. Individuen worden niet zozeer meer in disciplines gecontroleerd (de gevangenis, de school, enzovoort), maar controle wordt nu uitgeoefend terwijl ze in beweging zijn. Dit gebeurt aan de hand van een controle van [big data](#): individuen worden gevolgd via camera's, bankgegevens en klantenkaarten. In die zin spreekt Deleuze ook liever over het 'dividu': individuen zijn tegenwoordig

versplintert over verschillende codes en paswoorden.

Foucaults populariteit in de Franse academische wereld is dusdanig dat hij postuum wel als een "officiële filosoof" is gekenschetst: een dwarse denker, wiens werk men echter veilig kan citeren om vrijwel elke stelling te onderbouwen en gepubliceerd te krijgen.^[34]

De Angelsaksische wereld kent het werk van Foucault minder. Toch liet de [wetenschapsfilosofie](#) van [Ian Hacking](#) zich beïnvloeden. Die focust op de geschiedenis van de [statistiek](#).^[35] In het Nederlandstalig gebied is Foucault dan weer cruciaal binnen het werk van [Hans Achterhuis](#), die dit uitwerkt binnen een kritiek op fenomenen zoals de [andragogie](#) en arbeid.^[36]

Italiaanse filosofen

Foucaults oeuvre beïnvloedde (via Deleuze) de Italiaanse denkers [Giorgio Agamben](#), [Roberto Esposito](#), [Maurizio Lazzarato](#), [Antonio Negri](#) en [Paolo Virno](#).^[37] Negri en Virno hanteren Foucaults analyses van biomacht en biopolitiek om een herlezing van het [marxisme](#) uit te voeren. De overgang van het [fordistische kapitalisme](#) naar de [postfordistische maatschappij](#) laat zien hoe de overheid zich aanvankelijk louter mengde op gebied van de arbeid, in tegenstelling tot tegenwoordig. Het hele menselijk bestaan wordt in het kapitalisme opgenomen: [kenniseconomie](#), [mondialisering](#), [telewerken](#), de cruciale rol van creativiteit en taal in (diensten)arbeid heft het onderscheid tussen privé en werk op.

In het boek [Empire: De nieuwe wereldorde](#) (2000) van [Michael Hardt](#) en Negri volgen de auteurs het methodologisch principe van Foucault om van onderuit, bij het verzet te beginnen, wil men de macht begrijpen. Juist als Deleuze, echter, vatten ze dit wel [ontologisch](#) op. In tegenstelling tot het klassiek marxisme dat

geneigd is te stellen dat het de productieverhoudingen zijn die de maatschappij sturen, stellen zij dat de verschuivende productieverhoudingen een reactie zijn op de spontane creativiteit van de '[menigte](#)'. Zo schrijven ze:

“Wanneer de actie van het Empire effectief is, is dat niet te danken aan zijn eigen kracht maar aan het feit dat het wordt aangedreven door zijn reactie op het verzet van de massa tegen de imperiale macht. Je zou kunnen zeggen dat in die zin verzet feitelijk voorafgaat aan macht.”^[38]

Lazzarato is marxistisch geïnspireerd en gebruikt Foucault om het hedendaagse [neoliberalisme](#) te begrijpen. Dit doet hij aan de hand van het begrip van 'schuld', dat naast een economische een morele betekenis heeft. Lazzarato stelt dat het hedendaags subject aangezet wordt om zich neoliberal te gedragen doordat het in een schuldrelatie staat tegenover anderen. Esposito werkt op het begrip van 'biomacht', los van het marxistisch kader, en gaat verder in op hoe dit speelt in het vormen van een gemeenschap en de uitsluiting.

Bij Agamben is de invloed van Foucault groot, maar anders. Agamben is geïnteresseerd in het contrast tussen soevereine en biomacht bij Foucault. Terwijl dit bij Foucault naar voren komt als een strikte tegenstelling, herleest Agamben de geschiedenis als een gradueel verschuiven van de ene pool naar de andere. Dit thema staat centraal in werken zoals [Homo Sacer](#) (1995) en [Quel che resta di Auschwitz](#) (1998). In *Homo Sacer* schrijft Agamben:

“De stelling van Foucault zal derhalve moeten worden gecorrigeerd, of tenminste moeten worden aangevuld in de zin dat de moderne politiek niet gekenmerkt wordt door opname van het zoè in de *polis*, wat op zich al zeer oud is, noch enkel door het feit dat het leven als zodanig een prominent object van de berekeningen en planningen van de staatsmacht wordt. Doorslaggevend is eerder het feit dat het naakte leven, dat zich

oorspronkelijk in de marge van de politieke orde bevindt, gelijk met het proces waarin de uitzondering de regel wordt, gaat samenvallen met de politieke ruimte, waarin uitsluiting en insluiting, buiten en binnen, *bios* en *zoè*, recht en feit, in een zone komen waar hun onderscheid wegvalt. De uitzonderingstoestand, die het naakte leven buiten de politieke orde sloot en er tegelijkertijd in gevangen nam, was in haar afscheiding feitelijk het verborgen fundament waarop het hele politieke bestel rustte.^[39]

”

In het concentratiekamp ziet Agamben een mengeling van soevereine macht (het levens afnemen en uitsluiten van Joden) als biomacht (de genocide werd gekaderd in termen van 'ziek leven' dat de productie van het Duitse volk in de weg stond). Ook in de hedendaagse democratieën is deze spanning aanwezig.

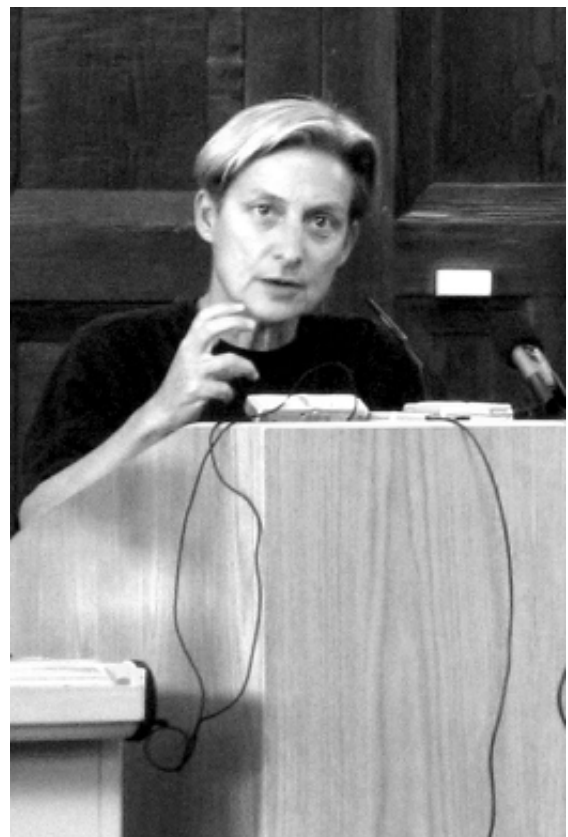
Menswetenschappen

Verder hanteren vele bekende sociologen begrippen van Foucault. Voorbeelden hiervan zijn [Talal Asad](#), [Pierre Bourdieu](#), [Michel de Certeau](#), [François Ewald](#), [Anthony Giddens](#), [Paul Rabinow](#), [Edward Said](#) en [Loïc Wacquant](#).^[40]

Kritiek en debat

Historische inaccuraatheid

De meeste werken van Foucault steunen op historische claims die bekritiseerd zijn. Zo steunen de stellingen in [Folie et déraison](#) over de geschiedenis van de waanzin op

Naast de filosofie, was het werk van Foucault invloedrijk in de [sociale wetenschappen](#). Zo is hij een van de

Franse bronnen. Auteurs als [Klaus Doerner](#) of [Roy Porter](#) vinden geen gelijkaardige verschuivingen in Duitsland of Groot-Brittannië. Ook de neiging te veralgemenen, is bekritiseerd.^[41]

meest geciteerde auteurs van de [discoursanalyse](#) en de school van *governmentality studies*. Verder was Foucault van belang bij [feministen Judith Butler](#), [David M. Halperin](#) en [Donna Haraway](#).

[Les mots et les choses](#) (1966) is bekritiseerd vanuit historisch oogpunt. Eerst komt de kritiek op de tekstinterpretatie van het werk van [Descartes](#) of [Buffon](#). Daarnaast is het [épistémès](#) in vraag gesteld, gezien Foucaults vaagheid over het begrip. Verder gebruikt Foucault eenzijdig de bronnen. In de Renaissance benadrukt hij de hermetische auteurs en negeert hij de empirische wetenschappelijke auteurs zoals [Copernicus](#) en [Vesalius](#). Ook de [hedendaagse filosofen Husserl](#) en [Merleau-Ponty](#) negeert hij te makkelijk, net zoals de [analytische filosofie](#).^[42]

Relativisme

Foucault is vatbaar voor het verwijt van een relativisme dat zichzelf ondergraaft. In *Les mots et les choses* beschrijft hij de *épistémès* in de geschiedenis die het denken van een periode structureert. Zijn werk situeert zich echter in de *épistémè* van 1966. Zo is Foucaults stelling relatief aan vooronderstellingen uit deze *épistémè*. Zo zou hij afwijken van wetenschapsfilosofen zoals Bachelard of Canguilhem, waarop hij zich inspireert en die een eigen rationaliteit aan de wetenschap toeschrijven.^[43] De kritiek is te nuanceren.^[44] De archeologische methode lijkt niet van toepassing op de exacte wetenschappen. Foucault analyseert niet de kennis in zijn geheel maar een lokaal kennisdomein (de psychiatrie, de menswetenschappen) van 'dubieuze' aard. Hij ontmaskert deze wetenschappen niet als '[ideologie](#)' maar als een structuur van machtsrelaties. Verder is er het onderscheid tussen 1. de waarheid

die naar boven komt via een *épistémè* en 2. het feit dat waarheid enkel geldig is in dit *épistémè*: het is niet omdat waarheid tot stand komt in een maatschappij, dat ze enkel in die maatschappij geldt.

Cryptonormatief

Een van de vroege critici was de jonge [Jacques Derrida](#). In *Cogito et histoire de la folie* (1963) toont Derrida dat Foucaults geschiedenis van de waanzin zichzelf ondergraaft. Derrida stelt dat Foucault enerzijds de psychologie bekritiseert in haar aanspraak om de 'werkelijke' waanzin en menselijke psyche te kennen. Anderzijds doet hij dat zelf vanuit een aanspraak op 'de oorspronkelijke' waanzinnige, de vergeten waanzin. Foucault zondigt dus aan dat wat hij bekritiseerde. Derrida stelt dat Foucault de grenzen van wat de rede over de waanzin kan zeggen aan de kaak stelt en tegelijk zelf een redelijk discours over de waanzin formuleert. Een gelijkaardige kritiek is te vinden bij Pierre Macherey. Hij stelt dat Foucault geen geschiedenis schrijft van het begrip waanzin, maar een geschiedenis die 'de' waanzin overkomt. Een gelijkaardige claim is te vinden in *Les mots et les choses*, waarin hij de 'dood van de mens' bejubelt en beschrijft als een 'bevrijding'. Het is onduidelijk op basis waarvan hij dit als een bevrijding ziet.^[45]

Op het latere werk, in de eerste plaats op Foucaults stellingen over de [disciplinemaatschappij](#), kwam gelijkaardige kritiek vanuit de [Frankfurter Schule](#) en de [kritische theorie](#). Foucault beschrijft in *Surveiller et punir* machtsverschuivingen in de moderne tijd, maar doet dit niet neutraal maar kritisch. Hij lijkt de huidige macht te bekritisieren zonder een normatieve standaard te geven waarom deze macht slecht is. Impliciet lijkt hij te stellen dat er iets fout mee is, maar het is niet duidelijk wat. [Nancy Frazer](#), een leerlinge van [Jürgen Habermas](#), kaart dit aan:

“ Why is struggle preferable to submission? Why ought domination to be resisted? [...] Only with the introduction of normative notions could [Foucault] begin to tell us what is wrong with the modern power/knowledge regime and why we ought to oppose it.^[46] ”

Humanisme versus structuralisme

Een ander dispuut is dat met het [existentialisme](#) en [Jean-Paul Sartre](#). Sartre werd door [Claude Lévi-Strauss](#) bekritiseerd in *La pensée sauvage* (1962) en door Althusser in *Réponse à John Lewis* (1973). Foucaults *Les mots et les choses* (1966) zou oorspronkelijk talloze kritieken op Sartre bevatten, maar deze werden eruit gehaald.

Sartre merkte dit op en publiceerde een weerwoord. De idee dat de mens een historische uitvinding is die zal verdwijnen vloekt met het vertrekpunt van het humanisme en de [fenomenologie](#).^[47] Sartre typeerde Foucault als een bourgeoisreactionair. Later zou Foucault hierop reageren door te stellen: "Arme bourgeoisie. Als ze mij al nodig hebben als 'barricade', dan hebben ze reeds de macht verloren!"^[48]

In 1966 uitte Sartre zich in een interview in *L'Arc* waarin hij stelt dat Foucaults *Les mots et les choses* een reactionair werk is dat als doel heeft elke historische reflectie en het [historisch materialisme](#) onmogelijk te maken. Hij noemde Foucaults denken een ideologie en de "laatste barricade die de [bourgeoisie](#) weet op te trekken tegen [Marx](#)".

Bibliografie

- 1954 - *Maladie mentale et personnalité* (sterk herziene heruitgave in 1962 als *Maladie mentale et la psychologie*)
- 1954 - *Introduction à Le rêve et l'existence* (*Traum und Existenz* van [Ludwig Binswanger](#))
- 1961 - *Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge Classique* (1961), vert. [Geschiedenis van de waanzin in de zeventiende en achttiende eeuw](#) (1975 Heering-Moorman, 2013 herziene druk)
- 1963 - *Naissance de la clinique: une archéologie du regard médical*, vert. [De geboorte van de kliniek: een archeologie van de medische blik](#) (1986, 2008)
- 1963 - *Raymond Roussel*
- 1966 - *Les mots et les choses: une archéologie des sciences humaines*, vert. *De woorden en de dingen: een archeologie van de menswetenschappen* (1973, 2006)
- 1969 - *L'archéologie du savoir*
- 1971 - *L'ordre du discours*, vert. *De orde van het vertoog* (1976), *De orde van het spreken* (1988)
- 1971 - [Nietzsche, la généalogie, l'histoire](#), vert. in: *Nietzsche als genealoog en als nomade* (1981)
- 1973 - *Ceci n'est pas une pipe*, vert. *Dit is geen pijp* (1988)
- 1973 - *Moi, Pierre Rivière, ayant égorgé ma mère, ma soeur et mon frère ... Un cas de parricide au XIXe siècle*
- 1975 - *Surveiller et punir: naissance de la prison*, vert. [Discipline, toezicht en straf: de geboorte van de gevangenis](#) (1989, 2010)
- 1976 - *Histoire de la sexualité I: La volonté de savoir*, vert. *De wil tot weten; geschiedenis van de seksualiteit, 1* (1984)
- 1978 - *Herculine Barbin, dite Alexina B.*
- 1982 - *Le désordre des familles : lettres de cachet des Archives de la Bastille au XVIIIe siècle* (met [Arlette Farge](#))
- 1984 - *Histoire de la sexualité II: L'usage des plaisirs*, vert. *Het gebruik van de lust: geschiedenis van de seksualiteit, 2* (1984)

- 1984 - *Histoire de la sexualité III: Le souci de soi*, vert. *De zorg voor zichzelf: geschiedenis van de seksualiteit*, 3 (1985)
- 2018 - *Histoire de la sexualité IV: Les aveux de la chair*, vert. *Bekentenissen van het vlees*. Vertaald door Jeanne Holierhoek. Boom uitgevers, Amsterdam, 2018. [ISBN 9789024423941](https://www.boom.nl/ISBN/9789024423941)

Colleges aan Collège de France

Jaartal	Fransen versie	Nederlandse vertaling
1970– 1971	<i>La Volonté de Savoir</i> (2011)	
1971– 1972	<i>Théories et Institutions Pénales</i> (2015)	
1972– 1973	<i>La Société Punitif</i> (2013)	
1973– 1974	<i>Le pouvoir psychiatrique</i> (2003)	
1974– 1975	<i>Les anormaux</i> (1999)	
1975– 1976	<i>Il faut défendre la société</i> (1997)	
1976– 1977	<i>Sabbatjaar</i> - geen college	
1977– 1978	<i>Sécurité, territoire, population</i> (2004)	
1978– 1979	<i>Naissance de la biopolitique</i> (2004)	<i>De geboorte van de biopolitiek</i> (2013)
1979– 1980	<i>Du gouvernement des vivants</i> (2012)	
1980– 1981	<i>Subjectivité et Vérité</i> (2014)	
1981– 1982	<i>L'Herméneutique du sujet</i> (2001)	

1982–1983	<i>Le Gouvernement de soi et des autres</i> (2008)	
1983–1984	<i>Le courage de la vérité</i> (2009)	<i>De moed tot waarheid</i> (2011)

Nederlandse vertalingen

- *De verbeelding van de bibliotheek: essays over literatuur* (1986, ook als luisterboek)
- *Hoe wordt macht uitgeoefend*, in: *Comenius* (1987), afl. 28, pp. 482–492
- *Parrèsia: vrijmoedig spreken en waarheid* (1989)
- *Kritiek en Verlichting*, in: *Krisis* (1994), afl. 56, pp. 64–79
- *Breekbare vrijheid: de politieke ethiek van de zorg voor zichzelf* (1995)
- *Wat is Verlichting*, in: *Yang 36* (2000), 68–81
- *Breekbare vrijheid: teksten & interviews* (2004)
- *Geschiedenis van der seksualiteit*. Vertaling Jeanne Holierhoek. Boom uitgevers, Amsterdam, 2018. [ISBN 9789024426423](#)

Bronnen, noten en/of referenties

Externe links

- [Info over Michel Foucault](#)
- [Enkele colleges en artikelen van Foucault uit 1969 en 1976](#)

Literatuur

- Berns, Egide, Samuel IJsseling en Paul Moyaert *Denken in Parijs: Taal en Lacan, Foucault, Althusser, Derrida* (1979).
- Bolle, Eric *Macht en verlangen: Nietzsche en het denken van Foucault, Deleuze en Guattari* (1981) [Dissertatie](#).
- Devos, Rob *Macht en verzet : het subject in het denken van Michel Foucault* (2004) Samenvatting van Foucaults denken over de mens.
- Eribo, Didier *Michel Foucault: een biografie* (1990) [Biografie](#).

- Huffel, Bernard van & Sambre, Paul *Michel Foucault: een voortdurend proces* (2012).
- Zwart, Hub *Technocratie en onbehagen: de plaats van ethiek in het werk van Michel Foucault* (1995) .

Voetnoten

1. ↑ Münker, S. & Roesler, A., *Poststrukturalismus*, Stuttgart/Weimar, Metzler, 2000.
2. ↑ [Sexual Morality and the Law](#), Hoofdstuk 16 van *Politics, Philosophy, Culture –Interviews and Other Writings 1977-1984*. Edited by Lawrence D. Krizman. New York/London: 1990, Routledge, [ISBN 0-415-90149-9](#), p.275
3. ↑ Henley, Jon, [Calls for legal child sex rebound on luminaries of May 68](#). Guardian Media Group (2001-02-23).
4. ↑ Eribon, Didier (1991) [1989], *Michel Foucault*, Betsy Wing (translator), Harvard University Press. [ISBN 978-0-674-57286-7](#), pag. 313-16.
5. ↑ Miller, James (1993). *The Passion of Michel Foucault*, Simon & Schuster. [ISBN 978-0-674-00157-2](#), pag.26-27.
6. ↑ Delaporte, Michel [Quand on questionne les marges, on arrive au cœur de la politique](#). L'Humanité.
7. ↑ Foucault verwijst naar auteurs als [Friedrich Nietzsche](#), [Antonin Artaud](#), [Gérard de Nerval](#) en [Raymond Roussel](#). Zo schrijft hij: "Onder het kritische bewustzijn van de waanzin en zijn filosofische of wetenschappelijke, morele of medische vormen is een stil, tragisch bewustzijn blijven waken."Foucault, M., *Histoire de la folie à l'âge classique*, Parijs, Gallimard TEL, 1978 [1961], p. 40.
8. ↑ Foucault, M. & Heering-Moorman, C. P. (vertaling), *De woorden en de dingen*, Ambo, Baarn, 1982, p. 22.
9. ↑ Foucault, M., *De woorden en de dingen*, p. 419.
10. ↑ Zie bv. Kusch, M., *Foucault's Strata and Fields - An Investigation into Archaeological and Genealogical Science Studies*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/Boston/Londen, 1991.
11. ↑ Disciplines zijn kleine en onopvallende technieken, die mensen kneedbaar, beheersbaar en kenbaar maken. De disciplines worden in afgesloten ruimtes (manufacturen, scholen, kazernes, ziekenhuizen) uitgewerkt.
12. ↑ De norm verwijst naar de macht van het normale, de normalisering brengt onderscheid aan tussen individuen. Testen en toetsen verbinden macht en kennis. Testen maken de mens

beschrijf- en meetbaar: psychologische en medische testen, examens, politieverhoren, het arbeidsboekje, maatschappelijke enquêtes...

13. ↑ Vooral de zwakkere groepen waren geliefd: vrouwen, kinderen, zieken, waanzinnigen, gevangenen en arbeiders zijn het object zowel van de wetenschappelijke beschrijvingen als van de nieuwe machtstechnieken.
14. ↑ Macht -zo wordt aangenomen- sluit uit, onderdrukt en censureert en kennis houdt zich hier ver van en baadt in belangeloosheid. Dit is onjuist, stelt Foucault. De macht en wetenschap produceren kennis en waarheidsrituelen.
15. ↑ Detentie leidt tot recidive (30% herviel). Er werden geen verbeterde individuen vrijgelaten, maar gevaarlijke criminelen. Het komt erop neer dat gevangenen de misdadigheid in stand hielden of vergrootten.
16. ↑ Foucault, M., [*'Omnes et Singulatim: Towards a Criticism of 'Political Reason'*](#), The Tanner Lectures on Human Values, Delivered at Stanford University, 1979.
17. ↑ Foucault was van plan om onderzoek te verrichten naar de *parrèsia*: de Griekse leermeester die tot zijn leerling sprak, de raadgevers die tegen de Prins spreken, ministers tegen de soeverein, het waarheidspreken van een revolutionair. Foucault heeft dit nooit uitgewerkt vanwege zijn vroege dood. Devos, R., *Waarheid spreken in politiek, onderwijs en vriendschap: Michel Foucault over parrèsia*, Antwerpen, Garant, 2013.
18. ↑ Zie Lemke, T., "An indigestible meal? Foucault, governmentality and state theory", *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory* 8 (2), 2011, pp. 43-64.
19. ↑ In feite is er onderscheid te maken tussen het Duits neoliberalisme (het [ordoliberalisme](#)) en het Amerikaans neoliberalisme. Bij Foucault zijn beide echter verschillende antwoorden op hetzelfde probleem, namelijk het falen van het liberale geloof in een scheiding tussen markt en politiek. Thomas Lemke, ["The Birth of Bio-Politics" – Michel Foucault's Lecture at the Collège de France on Neo-Liberal Governmentality](#). *Economy & Society* 30(2) (2001).
20. ↑ Foucault, M., *Dits et écrits, Vol. 4, 1980-1988*, Parijs, Gallimard, 1994, p. 92.
21. ↑ Zie Beatrice, Han, *L'ontologie manquée de Michel Foucault: Entre l'historique et le transcendantal*, Grenoble, Jérôme Millon, 1997.
22. ↑ Deleuze, Gilles, *Foucault*, Parijs, Les Éditions de Minuit, 1986.

23. ↑ Thompson, K., 'Historicity and Transcendentality: Foucault, Cavailles, and the Phenomenology of the Concept,' *History and Theory*, 47 (1), 2008, pp. 1-18.
24. ↑ Zie Devos, R., *Macht en verzet: het subject in het denken van Michel Foucault*, Kapellen, Pelckmans, 2004.
25. ↑ Visker, R., *Genealogie als kritiek: Michel Foucault en de menswetenschappen*, Meppel, Boom, 1990.
26. ↑ Ibid, pp. 676-677.
27. ↑ Gutting, G., *Michel Foucault's Archeology of Scientific Reason*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989. Zie vooral het eerste hoofdstuk.
28. ↑ Zie Bachelard, G., *La formation de l'esprit scientifique*, Parijs, Vrin, 1938.
29. ↑ **Foucault, M.**, 'Introduction', p. 8 in Canguilhem, G. & Fawcett, C. R. (vertaling), *The Normal and the Pathological*, New York, Zone Books, 1991.
30. ↑ Foucault, M., *Dits et écrits*, Volume 1, Parijs, Gallimard, p. 542.
31. ↑ In [Jenseits von Gut und Böse](#) (1886) zocht Nietzsche naar de herkomst van de rede en [Talal Asad](#) doet iets gelijkaardigs met het fenomeen [secularisme](#).
32. ↑ Dreyfus, H., "On the Ordering of Things: Being and Power in Heidegger and Foucault," in Armstrong, T.J. (red.), *Michel Foucault: philosopher*, pp. 80-95 en Rabinow, P., "Modern and Countermodern: Ethos and Epoch in Heidegger and Foucault," in Gutting, G. (red.), *The Cambridge Companion to Foucault*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
33. ↑ [Deleuze, G.](#), "[Post-scriptum sur les sociétés de contrôle](#)" in *Pourparlers 1972 - 1990*, Les éditions de Minuit, Paris, 1990.
34. ↑ Daniel Zamora, [Can We Criticize Foucault?](#). *Jacobin* (2014-12-10).
35. ↑ Zie bv. Hacking, I., *The Emergence of Probability*, Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
36. ↑ Achterhuis, H., *De markt van welzijn en geluk: Een kritiek van de andragogie*, Baarn, Ambo, 1982; Achterhuis, H., *Arbeid, een eigenaardig medicijn*, Baarn, Ambo, 1984.
37. ↑ Devos, R., *Biopolitiek en postfordisme*, Garant, Antwerpen, 2010.
38. ↑ Hardt, M. & Negri, A., [Empire: De nieuwe wereldorde](#), Van Gennep, Amsterdam, p. 358.
39. ↑ [Agamben, G.](#) & Van der Burg, I. (vertaling), *Homo Sacer - De soevereine macht en het naakte leven*, Boom/Parrèsia, Amsterdam, 2011 [1995], p. 15.

40. ↑ [Most cited authors of books in the humanities, 2007](#), 26-03-09, bezocht op 12-07-14; Kelly, M., "[Michel Foucault \(1926–1984\)](#)", *Internet Encyclopedia of Philosophy*, bezocht op 12-07-14.
41. ↑ Doerner, K., *Bürger und Irre. Zur Sozialgeschichte und Wissenschaftssoziologie der Psychiatrie*, Frankfurt am Main, Europäische Verlagsanstalt, 1969; Porter, R., *Mind forg'd manacles: a history of madness in England from the restoration to the regency*, Londen, Athlone, 1987; Zie ook bv. Merquior, J. G., *Foucault*, Londen, Fontana Press, 1985. Ook de claims over de Franse geschiedenis zijn aangevallen, en bv. Midelfort, H. C. E., "Madness and civilization in early modern Europe: a reappraisal of Michel Foucault" in Malament, B.C. (red.) *After the Reformation: essays in honor of J. H. Hexter*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1980; Gutting, G., *Michel Foucault's archaeology of scientific reason*, p. 105.
42. ↑ Zie Rousseau, G.S., "Whose Enlightenment? Not man's: the case of Michel Foucault," *Eighteenth-Century Studies* 6, 1972-1973, 239 (3), pp. 238-256; Bv. Greene, J., "Les mots et les choses," *Social Science Information* 6, 1967, pp. 131-138; Huppert, G., "Divinatio et eruditio: thoughts on Foucault," *History and Theory* 13, 1974, p. 196; Gutting, G., *Michel Foucault's archaeology of scientific reason*, pp. 222-223.
43. ↑ [Putnam, H.](#), *Reason, Truth, and History*, Cambridge, Cambridge University Press, 1981, p. 163; [Taylor, C.](#), "Foucault on freedom and truth," *Political Theory*, 12, 1984, pp. 152-183; Merquior, J. G., *Foucault*, p. 147; Dews, P., 'Foucault and the French Tradition of Historical Epistemology,' *History of European Ideas*, 14 (3), 1992, pp. 347-363.
44. ↑ Zie Gutting, G., *Michel Foucault's archaeology of scientific reason*, p. 272-287.
45. ↑ [Derrida, J.](#), "Cogito et histoire de la folie" in *L'écriture et la différence*, Parijs, Seuil, 1979, pp. 51-97; Macherey, P., "Aux sources de l' *histoire de la folie*: Une rectification et ses limites", *Critique*, 471 (2), 1986, pp. 753-774; Gutting, G., *Michel Foucault's archaeology of scientific reason*, p. 224.
46. ↑ Frazer, N., 'Foucault on Modern Power: Empirical Insights and Normative Confusions,' *Praxis International*, 1, 1981, p. 284.
47. ↑ '[Jean-Paul Sartre répond](#)', *L'Arc* 30 : *Sartre Aujourd'hui*, oktober 1966.
48. ↑ Vertaling op basis van citaat in Miller, J., *The Passion of Michel Foucault*, New York, Anchor Books, 1994, p. 159.

